

Gyöngyös belvárosának városképi alakulása a századforduló éveiben KOR-TÉR-KÉP I.

B. Gál Edit

ABSTRACT: *The Urbanization of the Center of Gyöngyös at the Turn of the Century* The paper presents the infrastructural, urban, and architectural development of Gyöngyös at the turn of the century, with the help of original plans and photos.

A történész hivatásánál fogva sokkal jobban ismeri az egykori várost, mint a ma élő emberek. Térképeket, fotókat, tervrajzokat tanulmányozva kicsit beleélheti magát a „mi lett volna ha” illúziójába, s egy olyan Gyöngyöst is maga elé varázsolhat, amelynek már csak itt-ott tűnik fel egy-egy hírmondója – pedig falai között elődeink éltek –, vagy egy olyan Gyöngyöst, amelyről évtizedekkel ezelőtt tervasztalok mellett álmodoztak.

Ebben a tanulmányban szeretnék bepillantást nyújtani a századforduló városfejlesztési törekvéseibe. Bemutatni azokat a polgárokat, akik itt éltek a Mátra alján, s anyagi helyzetük-nél, befolyásuknál, hivataluknál fogva meghatározhatták a település arculatának kialakítását. Bemutatni azt az embert, aki tudását, sőt egész életét e város felvirágoztatásának szentelte.

A városfejlesztés a századforduló idején igen nagyléptékű, ezért a teljességre való törekvés a terjedelem korlátozottsága miatt lehetetlen. Itt tehát csak arra nyílik mód, hogy felvilágsunk egy-egy fejezetet a Milleneum -kori, majd az 1908-1917 közötti Gyöngyös életéből, s a képek, tervek segítségével nyomon kövessük a város arculatának átalakulását. Ezen belül feltűnnek olyan elképzelések is, amelyek egyáltalán nem, vagy csak részleteiben valósultak meg, de tükrözik egy adott korban és adott térben élő emberek szemléletét.

Az 1867-es kiegyezést követő gazdasági fellendülés hatására előtérbe került a művelődés, a kultúra, fontossá vált a higiénikus emberi környezet. Az 1870-90-es évek magyar ipari forradalma elősegítette a vidéki városok infrastrukturális fejlődését is.¹ A század végén az ország a Milleneum lázában égett. Ennek égisze alatt kiállításokat rendeztek, új épületeket emeltek, fejlesztették a közlekedést. Az addig elodázott kérdések ismét napirendre kerültek. Mindenki látszani és láttatni akart. Csinosodtak a városok, nőtt az urbanizáció.

Ha a múlt század 80-as éveinek végén készült gyöngyösi képeslapokat nézegetjük elszomorító látvány tárul elénk. Kerék-marasztaló sár a Csapó utcában, szennyes vizét a Mérge-s-be levezető Dulinka „patak” a Búzapiacon és nem nyújt szebb képet a Piac sem vízvezető árkaival, sáros, poros patakkővel kirakott terével. Ezt látva még inkább feltűnő az a hirtelen ébredés, amely a század végén felrázta évszázados álmából a várost.

1 B. HUSZÁR Éva 1997.

1872 és 1929 között Gyöngyös rendezett tanácsú város². Már a múlt század második felében a sorozatos tüzesetek miatt tervbe veszik a település rendezését, a levegősebb, tágabb telkek kiosztását, az utcák szélesítését. Mindez azonban csak terv marad.³ Az 1890-es években a külső városrészekben, az Akaszlán, a felső- és alsó-Újvárosban, a kis- és nagyhóstyák belső részein, vagy a Nagypatak jobb oldalán a házak egy része még fafonású és szalmafedeles. Az akkori városi építési szabályzat megtiltja ugyan a deszkázott vagy tapasztott épületek emelését ezen a területen is, de a vályog használatát lehetővé teszi. A város többi részén, különösen a fő útvonalak mentén a századfordulón csak kő és téglá használható az építkezéshez. „Lakásul szolgáló épületek rendszerint csak az utca sorában emelhetők, s eléjük palánkok, kerítések nem húzhatók.”⁴ A tetőzet a belvárosban érc, cserép, pala vagy kő, míg a külső városrészekben esetenként zsindegy vagy kátránypapír is lehet. A zsuppal való fedést azonban teljes egészében eltiltja a rendelet. „Az új építkezéseknél nem csak az épületsorból való kiugrások, kiszögelések kerülendők, hanem figyelem fordítandó a homlokzat ízléses díszítésére is. Különösen a szomszédos házaktól eltérő magasságbani kiemelkedések kerülendők.”⁵ Ezen szabályok figyelembe vételével kezdődnek meg a múlt század végén a város által tervezett építkezések is, melyekre az építési engedélyt minden esetben a képviselő-testület adhatta meg. Ezen építések keretében emelnek iskolákat, ekkor gazdagodik a város új postaépülettel, renoválják a templomokat.

1895-ben Gajdóczky József vállalkozó vezetésével 13500 forintért felépül Gyöngyös új, tornyos postája, a gimnáziummal szemben az egykori jezsuita rendház bejárata helyén.⁶

1897-ben az ivóvíz és csatornázás kérdéséről, a villanyvilágítás és telefonhálózat kiépítéséről, új iskolák nyitásáról tárgyal a képviselő testület. „Korszerűsítik” az utcaneveket. Ekkor veszi fel pl. a Bene utca Kossuth Lajos, a Barátok utcája Papp Melkhizedek, a Búza tér Koháry István illetve a Tó utca Vachott Sándor nevét. Az 1890-es évek közepén a város a közvilágítás megoldását tűzi ki elsődleges feladatul. Az addigi petróleumvilágítás kiváltására két megoldás merül fel. Az egyik a „villamvilágítás”, a másik az acetilén vagy karbid lámpák használata. Mindkettő mellett szólnak érvek és ellenérvek. Mint mondják a villany tiszta és biztonságos, de Egerben, ahol már bevezették, a lakosság nincs megelégedve vele. Az acetilén vagy karbid robbanékony, félnek tőle az emberek, ráadásul a gázvezetékek miatt sok bontással, „rombolással” jár a kiépítése. 1894-ben a Büchler testvérek gyöngyöspüspöki cégét bízta meg a képviselő-testület a villanyvilágítás tervezetének elkészítésével. A tervezet szerint a „villany ára” 100 W-óránként 6 kr. A Büchler testvérek vállalták azt is, hogy a városnak 12%-kal olcsóbban szolgáltatják az áramot, mint a magán személyeknek, így e modern közvilágítás alig kerülne többre, mint a hagyományos petróleumvilágítás.⁷ Ajánlatot tett a Heves megyei Közvilágítási Rt. is egy közvilágítási vállalat létrehozására. Ez a vállalat az acetilént vagy karbidgázt használná. Áraik – mint a képviselő-testület megjegyzi – igen meggyőzőek. „Magánosoknak” tíz gyertyaerejű láng után havonta 1 1/4 krajcárt kellene fizetni. A közintézmények 1 krajcárt fizetnének óránként, az utcai világítás pedig „annyiban számíttatik 10 gyertyalángonként, mint amennyiben a petróleumvilágítás az utolsó

2 MISÓCZKI Lajos 1984. 17.

3 MOLNÁR József 1997. 59.

4 Gyöngyös város építési szabályrendelet tervezete 1890. HML V-101/b / 282 CCLIX/112.

5 Gyöngyös város építési szabályrendelet tervezete 1890. HML V-101/b / 282 CCLIX/112.

6 Gyöngyösi Lapok 1895. március

7 Gyöngyösi Lapok 1894. november

1. kép. A Bene utca a múlt század 80-as éveiben, az egykori jezsuita rendház bejáratával.

2. kép. Az 1895-ben felépült „tornyos” posta.

három évben átlag egy óraláng után került.”⁸ Bár sokat cikkeznek pro és kontra e világitási mód bevezetése mellett a kérdés csak a századforduló után oldódik meg. Mivel az újságok egyre-másra tudósítanak a „sorozatos” acetilénlámpa robbanásokról, a város közönsége a villany bevezetése mellett teszi le voksát.

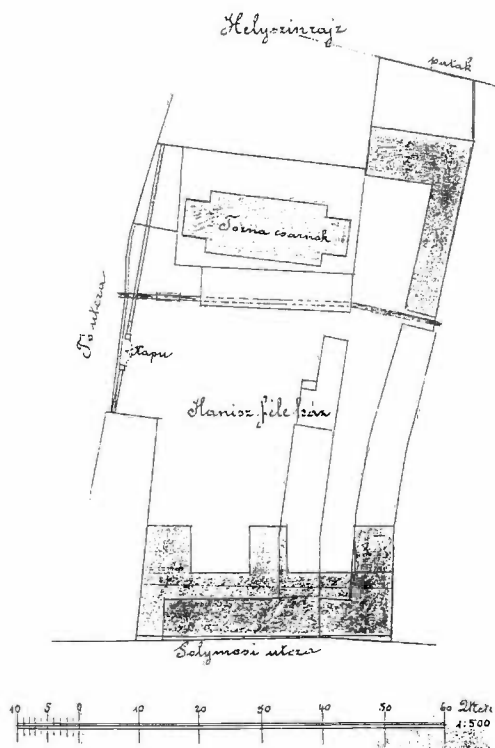
Megoldást nyer az új gimnázium és a polgári leányiskola építésének majd évtizede húzódozó problémája. 1897. áprilisában mindkét intézmény tervezetét jóváhagyta a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter. A gimnázium történetét már sokan, sok helyen megírták, így ezzel nem kívánok részletesen foglalkozni. Emlékeztetőül csak annyit, hogy hosszas viták után az Orczy kastéllyal szemközti Széchenyi liget helyén Rauscher Miksa szombathelyi építész tervei szerint felépül az új gimnázium.

A polgári leányiskola esetében a nézeteltérések szintén nem a szükségesség, hanem a hely kérdésében robbantak ki. Az iskola építése már a 90-es évek elején is állandóan napirenden volt. 1893-ban dönt el, hogy a város 18000 forintért a Solymos és Tó utca sarkán lévő Hanisz-féle telket veszi meg e célra. (Hanisz Imréék 1896 körül költöznek a Szent Erzsébet templommal szemben, a Kossuth Lajos utca sarkán álló egykori „Fehér bárány” fogadó átalakított épületébe.) 1894.

szeptember 10-én csaknem 100 diák részvételével – bár ideiglenes helyen – ünnepélyes keretek között megnyitották a polgári leányiskolát.⁹ Közben a Hanisz-házat lebontották, s az építésre tervpályázatot írtak ki.

A beérkezett munkák közül 1894. januári datálású Stetka Péter budapesti építész terve. A helyszínrajz jól mutatja a lebontásra kerülő épületek helyzetét, majd a helyükre emelendő fektetett E alaprajzú iskolaépületet, illetve a malomárkon túl, teljesen külön álló tornacsarnokot. Az iskola, amelynek homlokzata a Solymos utcára néz hosszan elnyúló, egyemeletes épület, mértani középpontjában nyíló timpanonos kapuval. Bekerülési költsége az előzetes kalkuláció szerint összesen 37197 forint 98 krajt.

A következő tervrajz készítője ismeretlen, csak a „Haladás” jeligét írta pályamunkájára. A környezeti rajz a telek belseje felé lépcsőzetes hármastagolású épületet mutat. Homlokzata ennek is a Solymos utcára nyílik, díszesebb, mint az előbbi épület, s hangulatában az egykori Hanisz-házhoz illeszkedik. Az épü-

3. kép. A Stetka Péter által tervezett iskolaépület helyszínrajza

8 Gyöngyösi Lapok 1897. május 27. sz.

9 Gyöngyösi Lapok 1894. szeptember

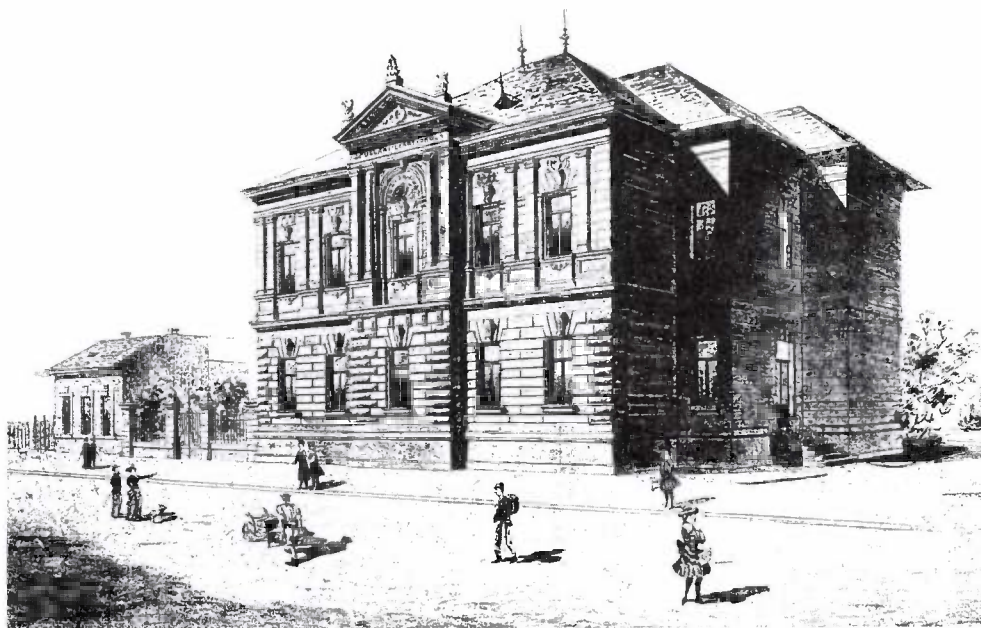
Gyöngyösön építendő polgári leányiskolához.

Utcai homlokzat.

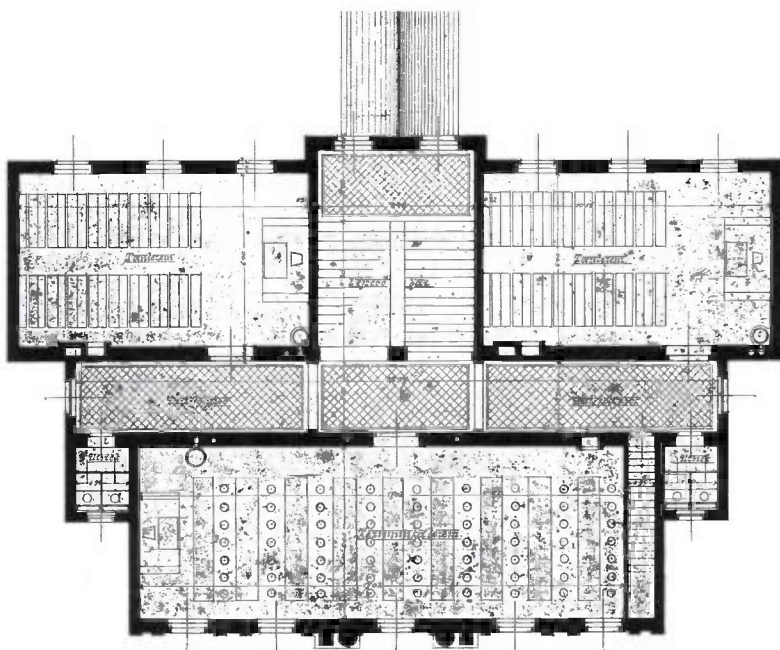

4. kép. Az iskola homlokzati terve.

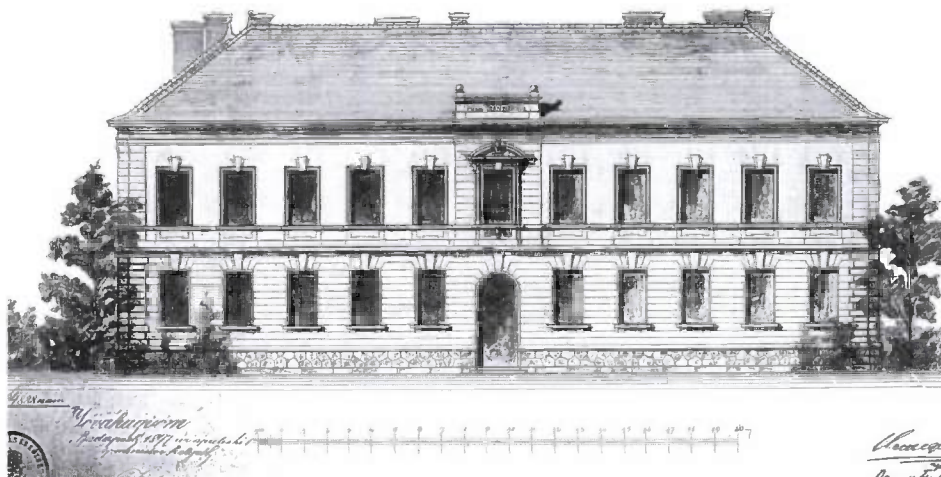
lethez kapcsolódó tornacsarnokot a tervező az épület közepének meghosszabbításával a telek belsejében képzelte el. Az épületbe az udvartól jobbról és balról is nyílik bejárat. Sajnos erről a pályázatról a tervrajzon kívül más nem maradt fenn, így költségvetését sem ismerjük.

5. kép. A „Haladás” jeligéjű pályázat környezeti rajza.

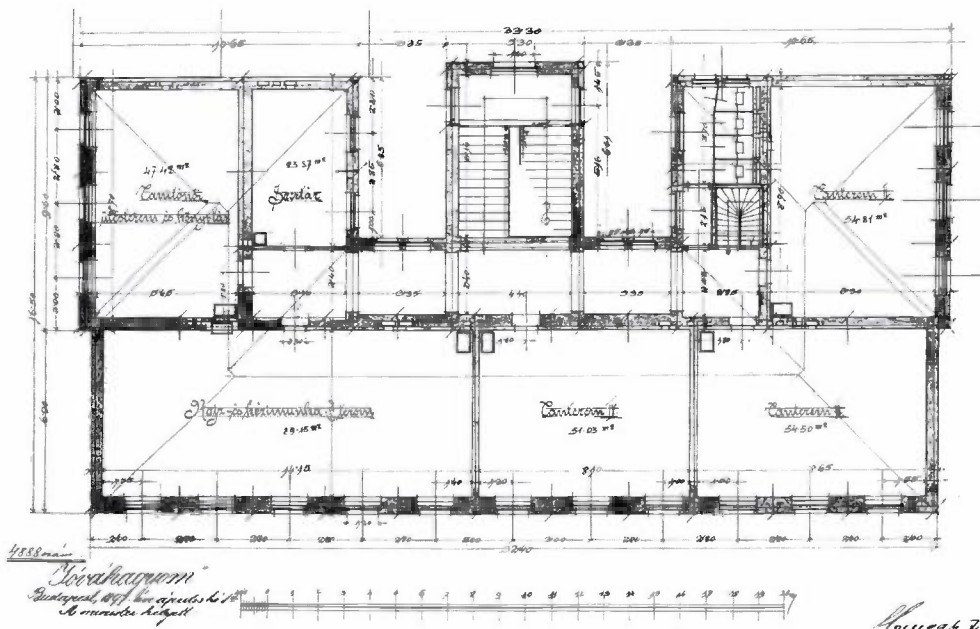

6. kép. A „Haladás” pályázathoz mellékelt emeleti alaprajz. Az épület közepén fedett folyosó vezetett hátra a tornacsarnokba.

7. kép. A VKM által elfogadott és megépült Herceg Zsigmond-féle terv homlokzati rajza

Végül a VKM által jóváhagyott és megvalósult terv Herczegh Zsigmond budapesti építész munkája. Az egyszerű kőlabazatos homlokzat a Solymos utcára nyílik. A torna-

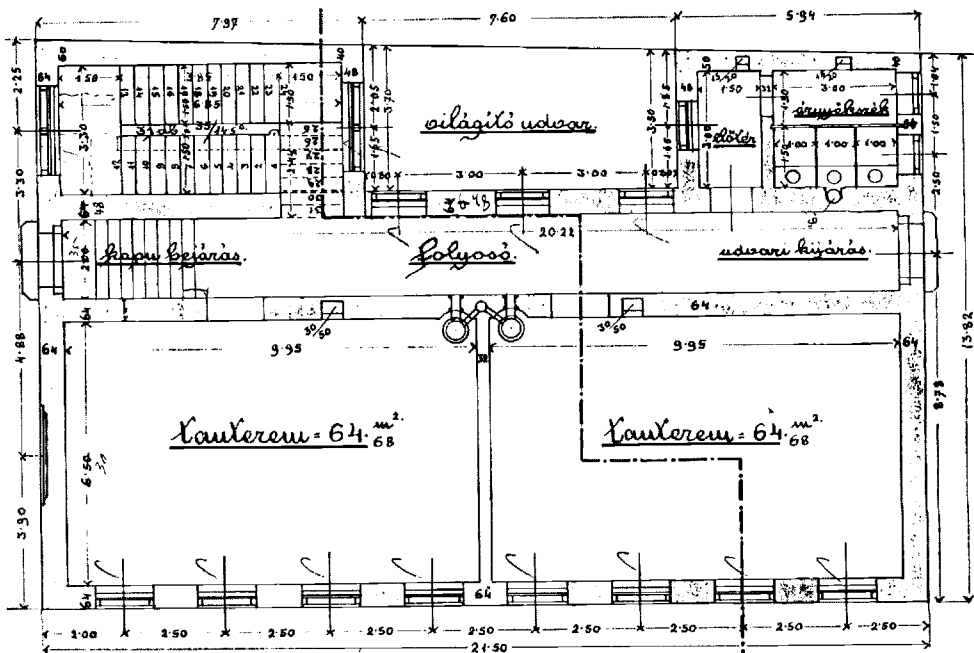
8. kép. A megépült iskola emeleti alaprajza.

9. kép. A polgári leányiskola bejárata a Solymos utcáról a század első éveiben.

csarnok az elképzelés szerint befelé nyúlva közvetlenül csatlakozott volna az épület déli szárnyához, s ezzel a malomárokig szinte teljesen lezárta a Tó utca felé a telket. A képviselő-testület azonban úgy döntött, hogy a tornaterem kerüljön az ellentétes oldalra, a telek északi határára, s így a Piactér és városháza felé levegősebb, szélesebb udvar nyílik. Az előirányzott költségvetés összesen 31425 Ft 98 kr. A kivitelezésre hárman jelentkeztek: a Kovács P. Ferenc és Barna Ignác cég, Kertész Antal valamint Pápay Mihály. A legkedvezőbb ajánlatot Pápay tette, így ő kapta a megbízást oly megszorítással, hogy az alapozásba „sárhegyi fekhelyes lapos követ kell használni”, s lehetőség szerint helybéli iparosokkal kell dolgoztatni.¹⁰

1899. januári az a Légmán Imre egri mérnök által készített tervrajz, amely a polgári leányiskola telkén építendő elemi leányiskola alaprajzát mutatja. Sajnos a tervrajzhoz semmilyen iratanyag nem kapcsolódik, de a szignálásokból kitűnik, hogy mind a királyi tanfelügyelő, mind Herczegh Zsigmond építész jóváhagyta. 1899 márciusában a VKM is megvizsgálta, s szintén az aláírásokból következik, hogy az építésre a megbízást Kertész Antal kapta. Az elemi iskola a Nagypatak és a malomárok közötti területen épült fel.

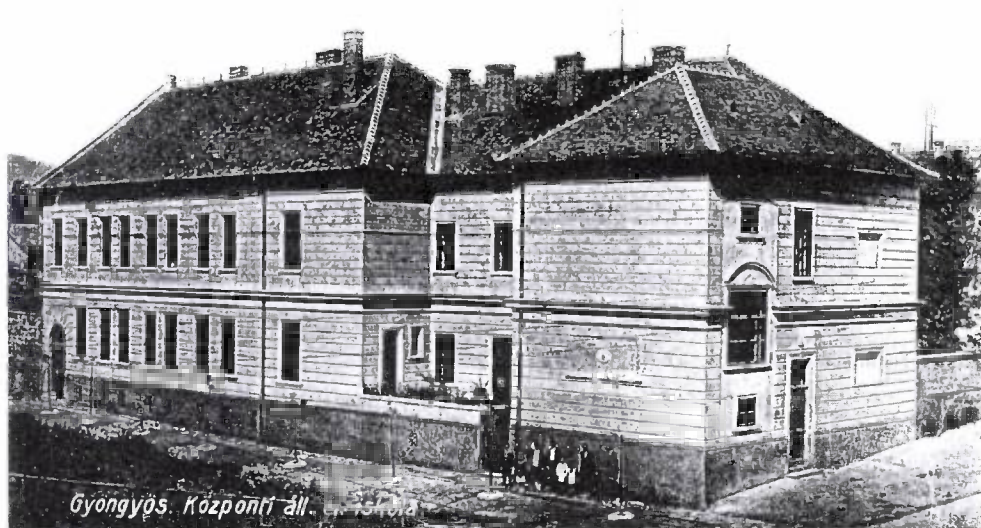

10. kép. Az elemi leányiskola földszinti alaprajza.

Az építkezések, karbantartások, fejlesztések miatt a város minden évben csak pótdadók kivetésével tudta kiadásait fedezni. 1897-ben például, a következő évre előirányzott bevétele csak 305164 Ft 40 kr, a kiadás viszont 365200 Ft 34 kr volt. Mint panaszolják:

10 Gyöngyösi Lapok 1897. július 15.

11. kép. Az iskolaépület Nagypatakra néző homlokzata 1910 körül.

„minden kiadás a mai kornak maradt, a régi boldog időkben alig csináltak az elődök valamit.”¹¹

Élt egy ember Gyöngyösön, akinek a neve már a 80-as évek végétől összekapcsolódik e fejlesztési törekvésekkel, s aki végül a közakaratnak megfelelően a polgármesteri székbe kerülve 1908-ban elindíthatja a várost egy valós felvirágzás útján. Ez az ember Kemény János. 1855-ben született Gyöngyösön. Az érettségi után Kassán tanult a gazdasági főiskolán, majd jogot hallgatott Budapesten, ahol 1879-ben államtudományi vizsgát tett.¹² Ezt követően a gazdaság felé fordult. Gépeket tervezett, lapot szerkesztett, míg a 80-as években városi tanácsossá választották. A 80-90-es évek városfejlesztési mozgalmi nagymértékben az ő nevéhez kapcsolódnak. Ugyancsak ő az, aki részletesen kidolgozza az óvodák és iskolák államosításának tervezetét és sikra száll a gyöngyösi oktatás fejlesztéséért is. Képviselősége idején szorgalmazza új gimnázium, valamint elemi és polgári iskolák építését. 1897-ben azonban az ak-

Kemény János

11 Gyöngyösi Lapok 1897 szeptember 16.

12 SZÉKELY Jenő 1931. 162.

kori polgármester Balogh Gyula hanyag munkájára hivatkozva elbocsátja állásából. Máiig sem tisztázott miért is menesztették oly hirtelen. (A nagyszámú elintézetlen ügy már akkor sem volt kirívó.) Elhagyja a települést, csak hosszú évek múlva tér vissza, s ismét bekerül a vezetésbe. Kidolgozza Gyöngyös új szabályrendeletét, ellátja a közgyámi feladatokat. 1908. április 30-án a város polgárainak teljes egyetértésével kerül a tanács élére.¹³ Programjában virágzó várost fest az emberek elé. Széles, aszfaltozott, csatornázott utcákat, jó ivóvizet, korszerű világítást, egészséges környezetet ígért. Ha áttekintjük polgármesteri időszakát valóban egy meredekívű, gyorstempójú megújhodásnak lehetünk tanúi. Alig négy hónappal megválasztása után már épül a város villamos vállalata, elkészültek a belterületre tervezett vízlevezető csatornák, s épülnek a belváros aszfaltútjai.

Lakosságszám ¹⁴	1880-ban	16843 fő	
	1890-ben	16950 fő	
	1900-ban	17301 fő	Legtöbben a II. és
	1910-ben	19422 fő	III. negyedben
	1920-ban	19647 fő	élnek.
Házak száma	1890-ben	2371	
	1910-ben	2505	
	1920-ban	2489	
Kiépült járda	1903-ig	5205m	
	1903-1913	12751 m	
Úthálózat	1903-ig	9730 m	„macadam” út
	1903-1913	11673 m	„macadam” út
	1903-ig	–	aszfalt, keramit út
	1903-1913	3649 m	aszfalt, keramit út
	1903-ig	–	comprime aszfalt
	1903-1913	22036 m	comprime aszfalt
Csatornahálózat	1903-ig	–	
	1903-1913	8181 m	fő és mellékág
Közkutak	1903	21 db	nyílt közkút
	1913	25	nyílt közkút
	1903	34 db	szivárványos kút
	1913	64 db	szivárványos kút
	1903	–	motorral hajtott
	1913	2 db	motorral hajtott

¹³ Gyöngyösi Kalendárium 1908. 33.

¹⁴ A lakosság és a házak számára vonatkozó adatok részben az 1910-es Gyöngyösi kalendáriumból, részben B. HUSZÁR Éva 1997. 71. A csatorna és úthálózat adatai: Gyöngyös város mérnöki hivatalának 1913. évben kiadott jelentéséből.

Mondják, a jó példa ragadós. Mintha mindenki egy ilyen lökésre várt volna, hogy kiszakadjon az álmos tespedésből. Gombamód nőnek az új, modern épületek. 1908-ban átadják a kibővített kórházat. Rendezik a Búzapiacot. 1905-ben lebontják a csaknem 200 éves Oroszlán vendégfogadót és a mellette lévő apró házakat. Betemetik a „Dulinka” árkat, korszerűsítik a közutakat. 1909-ben felépül a téren a Gyöngyös-Visontai Bortermelők palotája.

12. kép. A Búzapiac a múlt század végén, az emeletes ispotály épülettől jobbra lévő kicsi Oroszlán vendégfogadóval, illetve a kép bal felén látható Dulinka „patakka” és gémeskutakkal.

Gyöngyös Visontai Bortermelők szövetkezete.

13. kép. A fogadó és az aprócska házak helyén épült Gyöngyös-Visontai Bortermelők palotája 1909-ben.

Megváltozik a belváros. A Hanisz Imre tér (az egykori piactér neve 1905-től) a város, a polgári élet központja, Gyöngyös legelőkelőbb „utcája” lesz.
Figyeljük meg ezt a változást!

Főtér.

Üdvözlöt Gyöngyösről!

Már minden Ló, sőt jár se!

31/III

C. M. ...

14. kép. Gyöngyös főtere az 1880-as évek végén.

A fenti képeslapot nézve az 1880-as évek végi kisváros főtere tárul szemünk elé. Az épületek maximum egy emeletesek, amelyek közé földszintes kis házak ékelődnek. A magasabb, alacsonyabb ereszmagasságok, az eltérő magasságú és dőlésű tetők eléggé rendezetlenné teszik az utcaképet. A kép jobb sarkában a Komlóhoz címzett sörház látható, előtte a lovak kikötésére szolgáló korláttal. A Grassalkovich-ház még egy emeletes, s magasan fölé nyúlik Almásy Vince „rezidenciája”, amelyet ekkortájt vesz meg Hanák Kolos. A 19. század elejétől eddig a pillanatig szinte alig változott valami.

A következő két képet látva aligha hinnénk, hogy a felvételek között csupán másfél – két év telt el. Az egykori Komlóhoz címzett sörházat Bruckner János építteti át. A Bruckner szálló és vendéglő új épülete 1908 végén nyitja meg kapuját, míg a teret 1909-ben aszfaltozzák. Az 16. számú képeslapon 1912. februári dátum látható, de a fotó legkésőbb 1910-ben készülhetett, hiszen még áll az ú.n. Rákóczi-ház. Ezalatt a rövid idő alatt városias arculatot kapott a Fő-tér. Megszűnt a por, a sár, s az aszfalt alatt csatornában folyik a víz. „Este villamos izzó és ívlámpák világítják be az utcákat.”¹⁵ S ahogy szépül a főtér, ugyanúgy szépül a város többi része is. Ami miatt mégis ez kapja a legtöbb figyelmet, az a terület köz-

15 Gyöngyösi Kalendárium 1910. 175.

Üdvözlét Gyöngyösről.

Hanisz Imre-tér

15. kép. A Hanisz Imre tér 1908 körül...

Fő-ter.

Gyöngyös.

16. kép. ... és 1909 vagy 1910 tavaszán.

ponti elhelyezkedése. Évszázadok óta itt, a Szent Bertalan templom tövében zajlik a város kereskedelmi élete. A vásári árusok sátrait azonban felváltották az üzletek. Itt a Hanisz Imre téren vannak a cukrászdák, a szállodák, az éttermek, a bankok és a polgári izlést kiszolgáló elsősorban zsidó tulajdonban lévő boltok. Itt áll a Bruckner szálló, vele szemben a Korona, s a tér északi végén a városháza mellett az 1906-1907-ben épített Pannónia.

17. kép. A tornyos Pannónia szálloda, kávéház és étterem.

1907. július 1-én „telepti át” cukrászdáját Vida Kálmán saját, szecessziós stílusban átépített házába¹⁶, amely azután egészen az 1930-as évekig a gyöngyösi polgárság kedvelt találkozóhelye lesz.

A főtéren található Fehér és Steiner női és férfi ruha áruháza és cipőraktára, Ruzs Lipót divatkelme és fehérmű áruháza, Jelinek Ignác órás műhelye, Goldner Dávid ruházati boltja, Pátzay és Pallagi 1881-ben alapított méteráru és rövidáru üzlete, Adler Zsigmond papír- és könyvkereskedése. De ugyanitt említhetnénk Mintzér János vagy Rezutsek Árpád fűszerüzletét, valamint Korb és Szántó „Az aranyhorgonyhoz” címzett csemege boltját. Klein S. Hermann 1904-ben telepszik le a városban, hogy úridivat- és sportüzletével a polgárság „elit” rétegének igényeit elégítse ki. 1908. novemberében a piactéri Dr. Borossy-házban (az egykori Három Rózsa fogadó termeiben) nyílt meg a mozgófénykép-színház – a mozi. A gyöngyösi közönség minden este 8 órától „színvonalas” szórakoztatásban részesülhetett. „Az áramot Kovács Gyula kékfestő gyárából vezetik oda, s az egész utcát fehér színbe önti a főbejárat előtt ragyogó ívlámpa. A színház vezetősége a képeket úgy állítja össze, hogy minden műsorban van tanulságos történelmi, földrajzi vagy egyéb tudományos tárgy, amely tanít és szórakoztat is egyben... három naponként új műsor, egy héten egyszer ifjúsági

¹⁶ Gyöngyösi Újság 1907. június 9.

¹⁷ Gyöngyösi Újság 1908. nov. 29.

With courtesy of
Gyöngyös.

VIDA KÁLMÁN nagy cukrászda

Gyöngyös, Hanisz Imre-tér

== Saját ház. Alapítva 1885. Telefon 173. ==

A városi intelligencia találkozó helye. Kényelmes hely.
Terrasz. Elsőrendű cukrászati sütemények. Fagyalt.
Jeges kávé. Hűsítő italok. Torták.
Befőttek.

== o ==

18. kép. A Vida cukrászda

19. kép.

előadás.”¹⁷ A villanyhálózat kiépítése a szolgáltatások terén is érezteti hatását. A hirdetésekben egymás után tűnnek fel a csillárokat és egyéb villanszerelési cikketek kínáló üzletek, vállalkozók. Ilyen például Büchler Zsigmond, aki előzőleg a Ganz gyár mérnöke volt, s aki 1908. augusztusában villamos szerelési irodát nyit. De említhetjük a Phöbius Rt-t, Frischfeld és Erdődi lerakatát, vagy Kissiling Rudolf és Fia budapesti vállalatát. 1910-re – mire általánossá válik a villamos energia használata – szépen folyamatosan beszüntetik irodájukat.

A Hanisz tér arculata az 1910-es évek elején ismét nagy változáson megy keresztül. A lebontott „Rákóczi-ház” helyén – Frennd Dezső tervei alapján¹⁸ – 1910-11-ben felépül a Kereskedelmi és Gazdasági Bank Rt. szecessziós palotája.

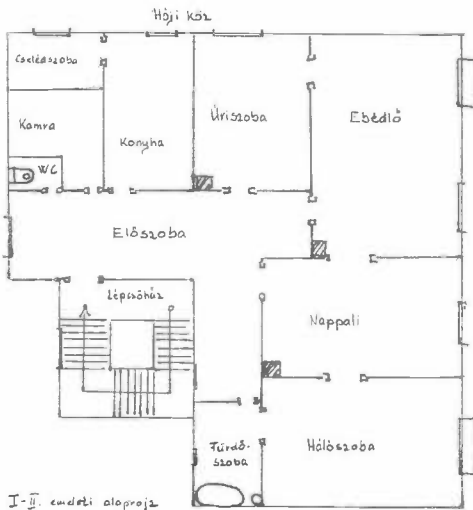

20. kép. A Gyöngyösi Kereskedelmi és Gazdasági Bank Rt. épülete.

18 Molnár József ismertetése In: Gyöngyösi Músor 1995. július

21. kép. Dr. Kálmán Ignác Hanisz téren épült házának javított homlokzati terve...

22. kép. ...és a lakás alaprajza

Egy évvel később vele szemben, a Vida cukrászda szomszédságában már áll Dr. Kálmán (Künstler) Ignác ügyvéd kétemeletes lakóháza. Kálmán Ignác a Hanisz Imre Közművelődési Egylet elnöke, a Gyöngyös-Visontai Bortermelők Szövetkezetének ügyésze, Gyöngyös megbecsült polgára. Az épület terveit a Bokor és Acs budapesti mérnöki és építésziroda készítette.

Mint a homlokzati rajzon is látható az eredeti terven utólag módosítottak, s a közepén megemelt attikában a környezethez alkalmazkodó szecessziós ízű díszítést alkalmaztak. A földszintre Steinitz Gábor papírkereskedése és könyvnyomdája valamint Weisz Sándor divatáru üzlete került. Az építkezés során az eredeti földszintes kis épület – természetesen a portál átalakításával – megmaradt, hiszen az üzletek mindegyikét donga-

23. kép. A Kálmán-ház

boltozatosnak és hajópadlósnek jelzi a tervrajz, ezen kívül nem változott a kapu elhelyezkedése sem, sőt a bolttulajdonosok is ugyan azok maradtak, mint 1911 előtt. Az emeletre falépcső vezetett, ahol a kor igényeinek megfelelő otthont alakítottak ki. A hosszú előszobából egyrészt a kiszolgáló helyiségek, a konyha, kamra, cselédszoba és a WC nyíltak, illetve az utcai fronton a fürdőszoba, a hálószoba, a nappali, az ebédlő és az úri szoba kaptak helyet. A házban volt dr. Kálmán Ignác és öccse Ödön ügyvédi irodája is.

Szintén 1911-et írnak, amikor az egykori két udvaros Orczy-ház északi részének helyén Mende Valér tervei szerint felépül a Heves megyei Általános Bank Rt. székháza. Mind ennél, mind a fentebb említett Katona háznál már vasbeton szerkezeti elemeket is alkalmaztak. 1912-ben a tér igazi nyüzsgő kisvárosi hangulatot áraszt.

24. kép. A Hanisz Imre tér 1912-ben. A bal oldalon lévő „csúcsos” emeletes épület az Általános Bank Rt., s kimagaslik az utcasorból a Kálmán- és Vida-ház is.

Gyöngyös többi része koránt sem fejlődik, alakul íly rohamosan, noha az utak aszfaltozására mindenhol sor kerül, az utcakép alig változik, új emeletes épületek is inkább csak városi kezdeményezésre épülnek.

25. kép. A Bene (később Kossuth Lajos) utca az 1880-as években...

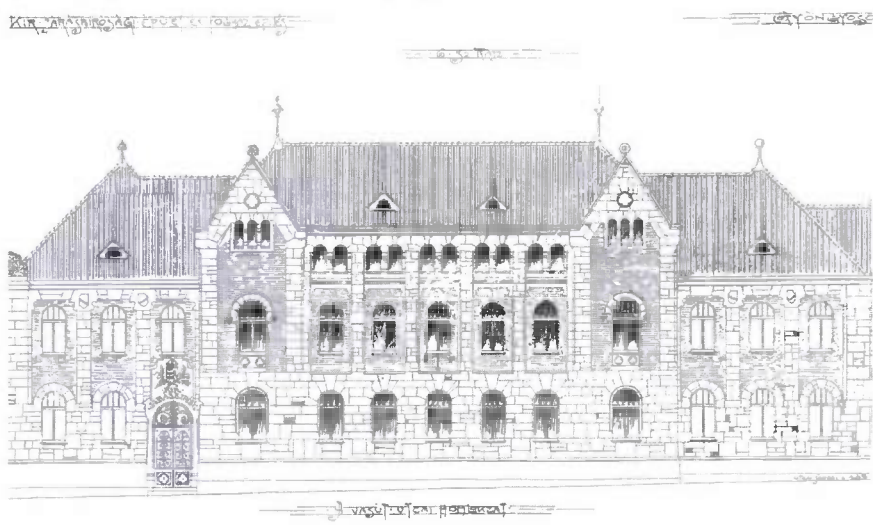
*Kedves jogok és kívánjuk, hogy neved
nagyat meg legyen sok sámosertendőben eróved
eróved egészét*

Üdözlöt Gyöngyösről.

*Szeren esire l boldogsaga l meg erhen oraleirol
Hivünk ből kívánjuk Lajos Kossuth ^{at 1898}*

26. kép. ...és 1910 körül.

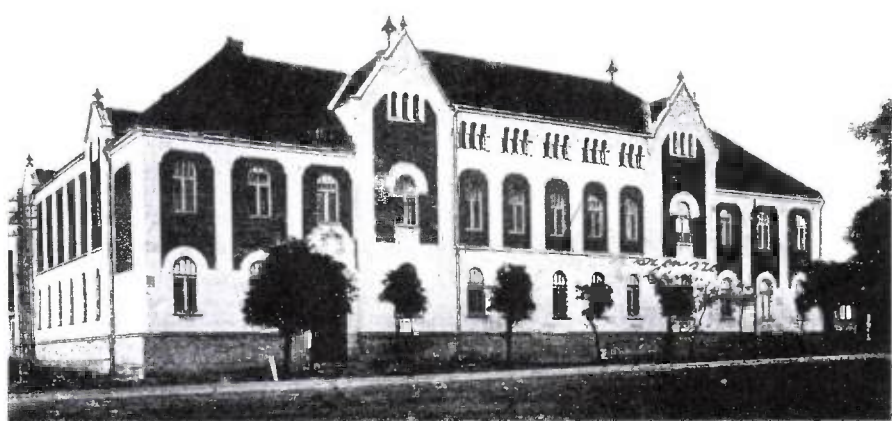
A „vasútra menő út” mellett elterülő egykori vásártér felparcellázásának és kiosztásának gondolata már a múlt században is felmerült. A képviselő testület próbálta ezt a területet a lehető legjobban hasznosítani. Már a polgári leányiskola és a gimnázium építésénél is szóba került, mint lehetséges terület, de a belvárostól való távolsága miatt a kezdeményezést elvetették. Végül 1913-ban itt, a Kossuth utca végén, a vasút közelében épült fel – hosszas vajadás és viták után – 250 ezer koronáért a Királyi Járásbíróság palotája, melynek budapesti tervezője szignálta ugyan rajzát, de aláírása sajnos eléggé rosszul olvasható (Tóásó ? Pál építész), építőmestere viszont Belényi Ignác.

27. kép. A Királyi Járásbíróság homlokzati terve...

Gyöngyös

Kir. Járásbíróság

28. kép. ...és a megvalósult épület.

Szintén az 1910-es években a város keleti felén a régi, rozoga és célszerűtlen vágóhíd telkén, egy új, vasbeton szerkezetű csarnokot emeltek, mellette a kor igényeit szem előtt tartó előhűtő és fagyasztó kamrákkal. A modern vágóhíd kialakításával együtt megoldandó feladattá vált a hús higiénikus árulásának kérdése is. A hús és hűskészítmények „sátoros”, nyílt téri árusítását az egész ország területén rendeletben tiltották meg, hiszen a por és a legyek által ellepelt vágó pultok megannyi betegség forrásai voltak. Szükség volt tehát egy modern húscsarnokra.

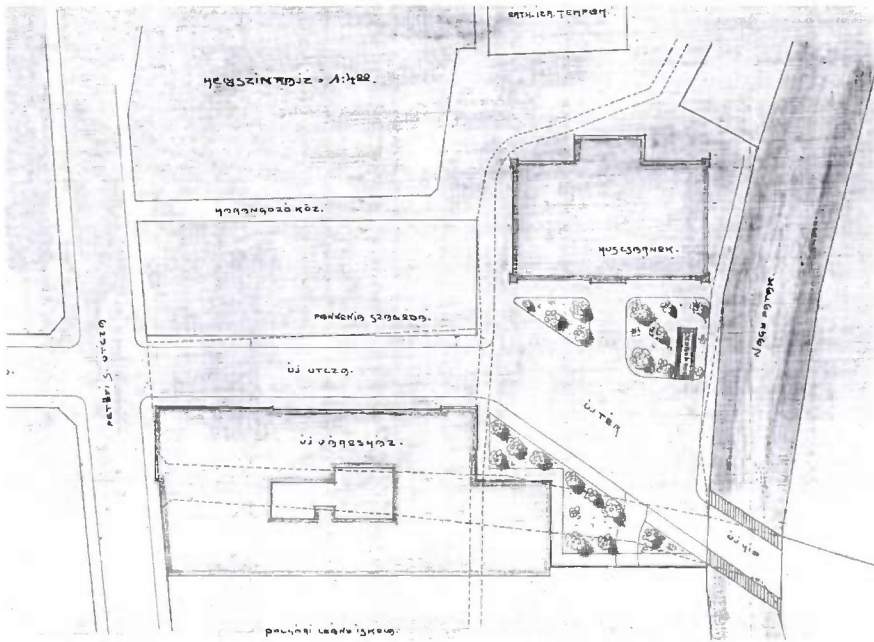
Az 1910-es évek elején egyre sürgetőbbé vált az új városháza építésének kérdése is. A 18. századi épület a folyamatos bővítések ellenére is szűknek bizonyult, így a hivatalok egy része kiszorult a piactéri házból. A város képviselő testülete 1910-ben úgy döntött, hogy e két kérdést – a húscsarnokot és az új városházát – együttesen kell kezelni, s egyszerre, egy helyen, azonos koncepció szerint felépíteni. Az elképzelések és a pályázati kiírás szerint a városháza kétemeletes épülete nem csak a hivataloknak kellett, hogy helyet adjon, de 10-12 üzlet földszinti elhelyezését is előírták, hogy a befolyó bérleti díjakból a ház fenntartási költségeinek egy részét fedezni tudják. Hová épüljön ez a komplexum? A régi városháza lebontásával nyerhető terület túl kicsinek tűnt, s a lakossági vélemények szerint az amúgyis szűk Vachot Sándor utcát egy ilyen magas épület még inkább elnyomná. A Hanisz téren nagyon drágák a telkek. Felmerült a sarok telkek – Tuschák- Luby – Norma épületek – felvásárlása, de a kért 200 ezer korona túl soknak bizonyult. Szó került a tűzoltók udvaráról, illetve az előttük levő térről, de a környező házakat itt is agyon nyomta volna az új épülettömb. A városrendezési terv előirányozta a bírósággal szemközti vásártér felparcellázását, munkásházak építését, tehát negyedik verzióként ez a terület is szóba jöhetett volna, de a képviselők úgy gondolták, hogy a várost igazgató testületnek nem szabad ennyire kiköltöznie a központból¹⁹. Hosszas viták után maradt az első elképzelés oly módosítással, hogy nem csak a régi városháza telkét használják az építkezésre, hanem – mint ez az elrendezési terven is látszik (29. kép) – a Pannónia szálloda mögötti területet is kisajátította volna a város, s lefedve a Malom-árkot egy meglehetősen nagy és levegős teret nyertek volna a nyilvános illemhellyel is bővített épületegyüttesnek. A régi, szűk Vachot Sándor utcát megszüntetni tervezték, és a szálloda mellett, a Kossuth Lajos utca folytatásaként akartak új, széles a későbbiekben esetleg villamos közlekedésre is alkalmas utat nyitni.²⁰ Ezzel mindenképpen egy új vasbeton híd is épült volna a régi helyére. A Nagypatak és az épületek közé valamint a Központi leányiskola elé virágos parkok kerülhettek volna.

A kiírás szerint az épületeknek megjelenésében, stílusában alkalmazkodnia kell a környezethez. Hogyan valósul ez meg? Figyeljük meg a városháza teveit! Mindegyiken szerepel a torony, a Szent Bertalan templom „visszhangjaként”. Az épület homlokzatának kiképzése a Gazdasági Bank Rt. magasított középrizalitját idézi. Négy pályamunka maradt ránk, ebből kettőnek a költségvetését is ismerjük. A „Programmszerű” (!) pályamű tervezője egy saroktornyos épületet álmódott a Hanisz tér sarkára, ahol a főhomlokzat timpanonjába a város címere kerülne. A földszintet üzletek sora foglalja el. Megjelenésében nyugalmat, méltóságot sugároz, „monumentális hatásánál fogva uralja a környezetet.”²¹

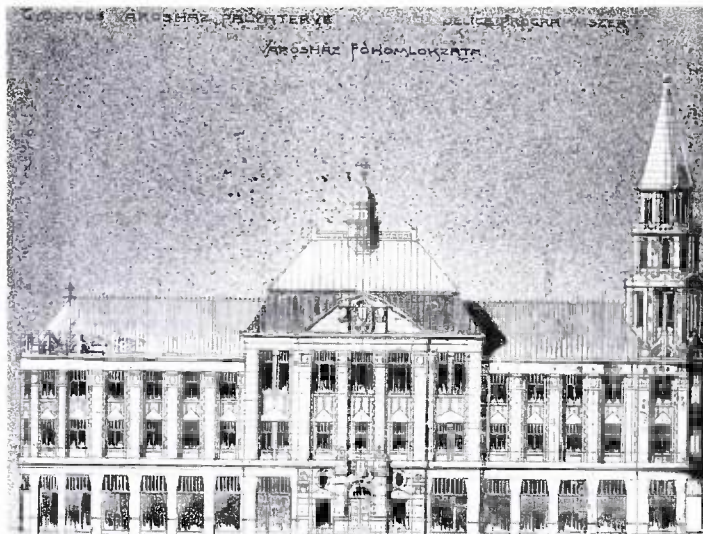
19 Gyöngyösi Újság 1911. március

20 Programtervek – Mátra Múzeum Történetidokumentációs gyűjtemény

21 Műleírás és költségvetés a „Programmszerű” jellegű pályázathoz – Mátra Múzeum Történeti dok. gyűjt.

29. kép. Az újonnan építendő városháza, húscsarnok és illemhely elhelyezési terve. Az új városházán vízszintesen végigfutó szaggatott vonal a meglévő Vachot utcát, a függőlegesen futó szaggatott vonallal jelzett vékony sáv a léfedni kívánt malomárók medrét jelzi.

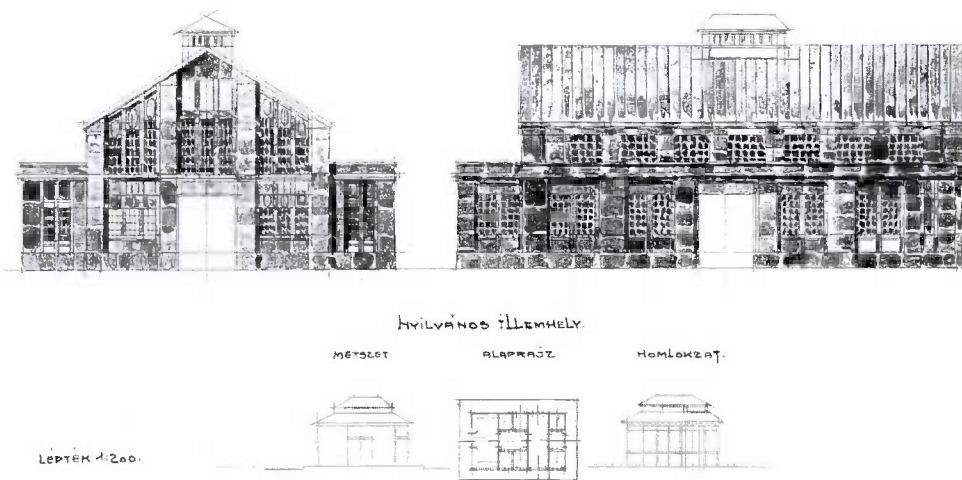

30. kép. A „Programmszerű” jeliségű pályázat városház-terve

A húscsarnok vasvázal és téglafalazással kombinált vas-fedélszerkezetű épület. Két kocsibejárata a könnyebb és gyorsabb szállítást, mozgást teszi lehetővé, a gyalogos forgalom a két mellék bejáraton bonyolódik.

GYÖNGYÖS VÁROS TERVPÁLYÁZATA
HÚSCSARNOK ELŐHÉZETE

JELIGÉ PROGRAMMTERV
OLDAL NÉZET

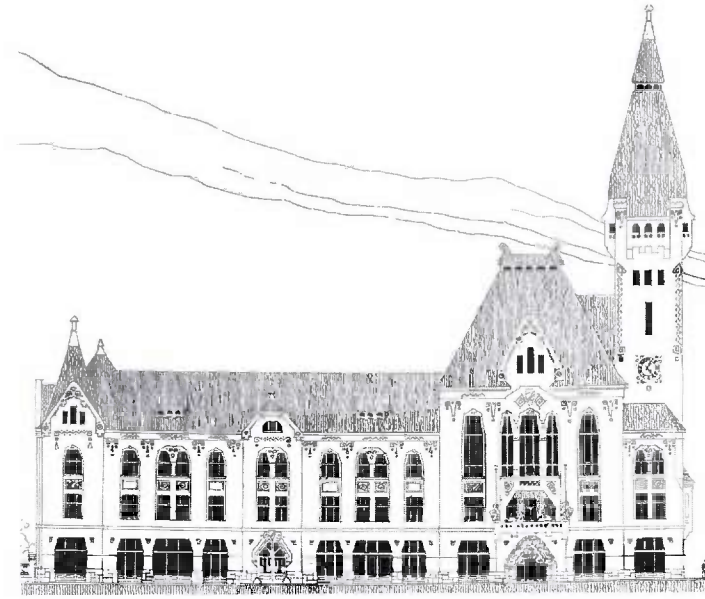

31. kép. A húscsarnok és az illemhely terve.

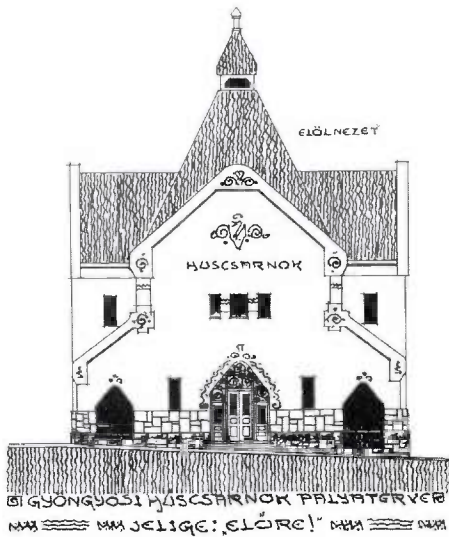
Az előzetes számítások szerint a teljes épületegyüttes 613247 korona 84 fillérbe kerülne, amelyből a városháza 473487 korona 84 fillért irányoztak elő.

„Előre” jeligével érkezett a következő igencsak szecessziós ízlésű pályamunka. Itt is természetesen torony került az épület sarkára, üzletek a földszintre, de a kiképzés, az ablakok tagolása miatt az előbbinél könnyedebbnek tűnik a kőpor vakolású homlokzat, melyet „graffittó” és „gyps” stukkó díszít. A lábazat burkolására faragott köveket terveztek. A tetőzetet fából, a fedélhéjat részben cserépből, részben bádogból készítenék. Impozánsra tervezték a városháza belső tereit is. A főlépcsőt csiszolt márványból álmodták, s mind a lépcsőház, mind a nagyterem és az előcsarnok gipszstukkó díszítést kapna. A polgári leányiskola felőli oldalon, a díszcsarnok mögött kis belső kert húzódott volna. A második emeletre tervezték a 187 m²-es dísztermet. A Vachot Sándor és Petőfi utca teljes vonalán üzletek sora kapott volna helyet. Ehhez a stílushoz alkalmazkodik a húscsarnok és az illemhely is. A csarnok az eredeti elképzelések szerint kocsiival minden irányból könnyen megközelíthető. Az épület közepén a hentesek, oldalt a mészárosok, a pincében a zsiradék és a hallélék árusító helyeit alakították ki. Az illemhelyre vízőblítéssel WC-t terveztek, belső terét pedig másfél méter magasan fajszenz lapokkal burkolták volna. A tervezett bekerülési költség 641103 korona 66 fillér, ebből a városháza 527523 korona 66 fillér.²²

22 Az „Előre” jeligéjű pályázat műleírása és költségvetése. – Mátra Múzeum, Történelmi dok. gyűjt.

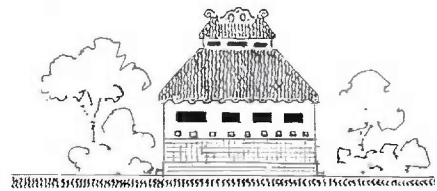
32. kép. Az „Előre” jeligéjű terv városházának főhomlokzata.

33. kép. A húscsarnok...

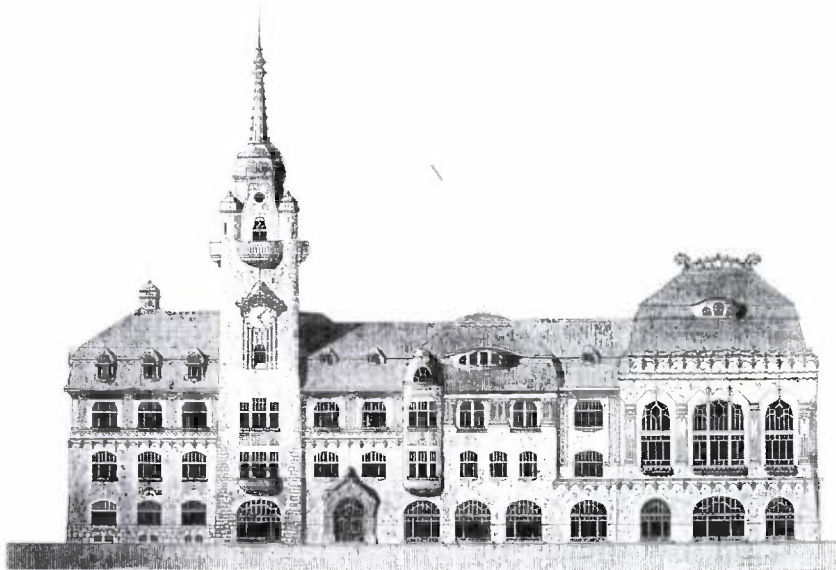
GYÖNGYÖSI NYILV. ILLEMHELY
PÁLYATERVE

OLDALI NÉZET

34. kép. ...és az illemhely rajza.

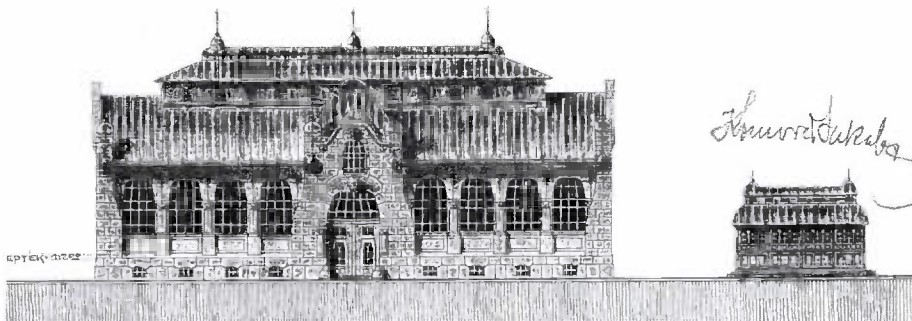
A következő pályamű jellegéje „Kurucvilág”. Itt is megjelenik a szecessziós motívum, de a formák lekerekítettek.

35. kép. A „Kurucvilág” pályázat ilyenek álmodta a városházát.

A rajzon jobb oldalt látható emelt tetős épületrészbe tervezték a kétemeletnyi légtérű nagytermet, alatta pedig egy, a városi polgárság igényeihez alakított kávéházat képzeltek kártyaszobával és kávékonyhával. Az épület belsejében kétkarú, csiszolt márványlapokkal borított lépcső vezetett az emeletre. A húscsarnok vöröstégla falazatú, közepén áthajtóval. Az áthajtó egyik oldalán a hentesek, másik oldalán a mészárosok kaptak volna helyet.

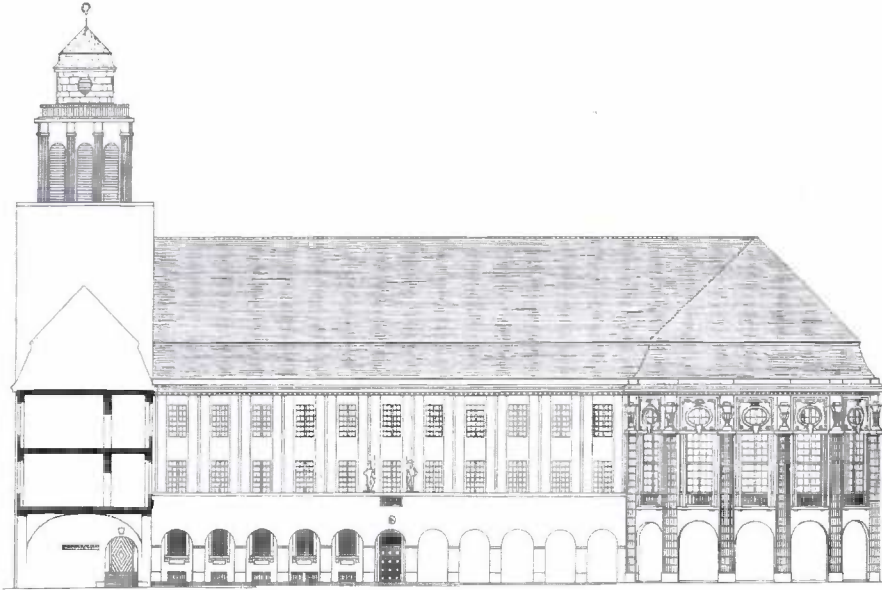
— HÚSCSARNOK ÉS ILLEMHELYEK HÉRSZÉKSZÁM —

36. kép. A „Kurucvilág” húscsarnoka és illemhelye.

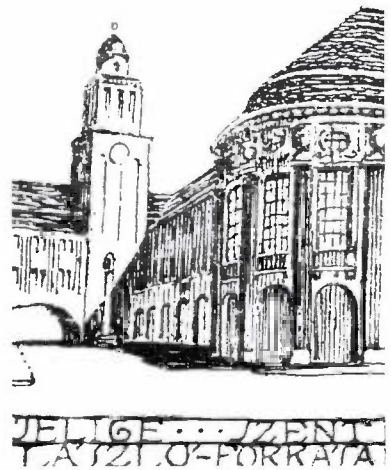

A legkevesebb anyag a negyedik „Szent László forrása” jeligéjű pályázatból maradt meg. Építészeti megoldása azonban ennek a legérdekesebb és legmerészebb. Az alaprajz alakú, melynek átkötő szárát úgy tervezték, hogy egy boltozattal az újonnan nyitandó utca fölött íveljen át. Az épület főtéri szárnyán egy előreugró ovális csarnokot alakítottak ki, ahová a díszterem került. A főhomlokzat előtt végig árkádsor vezet.

37. kép. A „Szent László forrása” jeligével beküldött pályázat városházának homlokzati...

Gyöngyös század eleji terveiben ez a legnagyobb szabású vállalkozás, amit a város maga indított el. Sajnos nem ismerjük a vitákat, a pro és kontra érveket egyik vagy másik terv mellett illetve ellen. Viszont világosan érzékelhető az a jobbító törekvés, amely megindult a század elején az utak, a csatornahálózat, a villanyvilágítás kiépítésével, folytatódott a kor színvonalán álló új hivatali és magánépületek emelésével, s talán kicsücsösödött volna ennek az épületkomplexumnak a létrehozásával. Képzeld el – mint megvalósult álmot – a fent bemutatott tervek közül bármelyiket a mai Hanisz Imre téren ! Mi lett volna ha ...? Elődeink modern várost álmodtak a Mátra aljára korszerű intézményekkel, elegáns városképpel. Sajnos a világháború, majd később az 1917-es tűzvész elégette az álmokat.

38. kép. ...és látványterve.

39. kép. Leégett tér, füstölgő házak, otthontalan emberek – 1917. május 23.

Hasonló horderejű építkezés az 1920-as évek elején indul meg újra, hogy eltüntesse a tűz okozta sebeket. Ez a korszak azonban már egy másik tanulmány témája lesz.

Irodalomjegyzék

HORNYÁK Géza

1909. Az év története In: Gyöngyösi Kalendárium 135 Gyöngyös

B. HUSZÁR Éva

1997. Gyöngyös város belterületének változása In: Horváth László (szerk.) Mátrai tanulmányok Gyöngyös

KEMÉNY János

1909. A jövő kilátásai In: Gyöngyösi Kalendárium 118–120 Gyöngyös

MISÓCZKI Lajos

1984. Szemelvények Gyöngyös történetéhez (1334–1984) Eger

MOLNÁR József

1995. Ismertetés Gyöngyösi Műsor – július Gyöngyös

1997. Gyöngyös településszerkezete In: Horváth László (szerk.) Mátrai tanulmányok Gyöngyös

STILLER János

1910. Gyöngyös leírása In: Gyöngyösi Kalendárium 166 Gyöngyös

SZÉKELY Jenő

1931 Gyöngyös megyei város In: Békássy Jenő (összeáll.) Heves vármegye újjáépítése Trianon után Budapest

Edit Gál B.

Die Gestaltung des Stadtbildes der Innenstadt von Gyöngyös in den Jahren der Jahrhundertwende

Die Studie bietet Einblick in die infrastrukturelle Entwicklung, in die Bauarbeiten und in die Gestaltung des Stadtbildes von Gyöngyös Ende des vorigen und Anfang dieses Jahrhunderts, mit Hilfe Originalpläne und -fotos. Während am Ende des vorigen Jahrhunderts die Bauarbeiten von Schulen sehr beachtlich waren, vermehren sich in dem ersten Jahrzehnt die imposanten Baugebäude, und verändern das Bild der Innenstadt. Eine der Grössten Stadtbauarbeiten in den Jahren nach 1910 wäre der Baukomplex eines neuen Rathauses, einer Fleischhalle und einer Bedürfnisanstalt gewesen, deren Pläne zwar fertig wurden, aber die Möglichkeit die Träume zu verwirklichen war nicht gegeben. Die Studie endet mit dem Grossbrand von 1917. Der darauf folgende Wiederaufbau verändert bedeutend das Stadtbild in den zwanziger Jahren.

B. GÁL EDIT
Mátra Múzeum
H-3200 Gyöngyös
Kossuth u. 40.